

KLETI NA JUŽNIM OBRONCIMA KALNIČKE GORE

VINEYARD COTTAGES ON SOUTHERN SLOPES OF MOUNT KALNIK

† Ivan ĐURIČIĆ* i Tatjana ĐURIČIĆ-KURIC**

SAŽETAK: Prolazeći nenarušeno kroz sklonosti "otuđenja" i "povratka" prirodi, uzorno šumarsko zvanje oduvijek je bilo vezano uz iskonski dah i pulsiranje tla, stabala, materije koja nas oblikuje. Terenski rad poslom, i kao slobodan izbor godinama, razvio je upućenost na prirodu i ljude, čija je međusobna usklađenost, uvjet opstanka.

Klet, o kojoj govori ovaj članak, dio je naše kulture koja bi bez postojanja ovog specifičnog oblika narodnog graditeljstva, izraslog iz srži potkalničkog seljaka, bila znatno osiromašena.

Gljučne riječi: Kalnik, tradicijska arhitektura, klet

1. UVOD - Introduction

Hodajući Kalnikom, žalostila nas je zapuštenost potkalničkih kleti koje su uprkos tome uspijevale živjeti neki svoj potajni svijet, koliko skriven i nenapadan, toliko očaravajući kada bi zamirisao toplinom svog ognjišta.

Kao što je napisao moj otac: "Nešto utkano u mene, neke neraskidive niti vežu me uz ove razigrane brežuljke i kalničke kleti. U meni su prkosi, nemiri, ljubavi,

osjećaji satkani uz vuzmicu, pocek, vuglenku, sraobljivac, naslijeđeni iz davnina.

Svi mi imamo svoje konobe, kleti, stanove... (ne dozvolimo da postanemo neprepoznatljivi, utopljeni u nešto).

To su naše ljubavi, zbog tih ljubavi nastao je i ovaj članak."

SADRŽAJ ISTRAŽIVANJA - The Contest of Research

Spoznaja o značenju kleti za potkalnički kraj raste usporedo s njihovom ugroženošću, ali nažalost nedovoljno brzo da bi se njihovom obnovom suprostavilo uznapredovalom propadanju. Radova o našoj tradicijskoj baštini nema dovoljno, pa iako nemamo pretenzije da ovo bude znanstvena rasprava, želimo podsjetiti na vrijednosti koje se skrivaju iza brežuljaka i vinograda prigorja, ispisati poneko naše lutanje i maštanje; rezultat razgovora, druženja, ispijanja "kupica na vrati" i drugog, te potaknuti interes za njihovom zaštitom.

Profesor doktor Ivo Maroević, u svojoj knjizi "Sadašnjost baštine" piše: "Ne možemo se oteti dojmu da i u svjetskim relacijama valorizacija prirodnog i kulturnog

nasljeđa na prvo mjesto stavlja reprezentativnu kulturu, iako bogatstvo ruralnih prostornih sadržaja i prožimanje vrijednosti seoske arhitekture i krajolika čine jednu od veoma visokih i specifičnih prostornih kvaliteta."

Najtemeljitiji noviji prikaz kleti križevačke regije našli smo u radovima Ksenije Marković (Radovi IPU 15, 1991., Umjetnička topografija Hrvatske - Križevci, 1993.). Ona piše: "Problemi zaštite vinogradarskih kljjeti i goričnih pejzaža tek su na svojim počecima rješavanja. U prvom je redu potrebno štititi postojeće vizure, sklad arhitekture i prirode, koji nam takvi krajolici, zajedno s minimalno potrebnom izgrađenošću, nude" ... i dalje ...

"Nemojmo zaboraviti da je perspektiva sela u suživotu s vrijednostima prošlog vremena"

† *Mr. sc. Ivan Đuričić, dipl. inž. šum.

**Tatjana Đuričić-Kuric, dipl. inž. šum.

Slika 1. U očekivanju ... (Obreške kleti snimljene 1997. godine)

Slika 3. Stare Obreške kleti (snimljene 1984. godine).

Slika 2. Uspješna obnova stare kuće (hiže); niska, zidana, pokrita slamom, omazana blatom i obijeljena iznutra i izvana. Snimljena u Sv. Petru Orehovcu 1996. godine.

“Suživot staroga i novoga započinje tek kada i ostaci stare baštine dobiju istu perspektivu kao i ono novo. Na nama je stvarati uvjete za takav život.” (slika 1)

Vraćajući se iz tuđine unosili smo u naš podravski, potkalnički, zagorski, međimurski kraj, strane vrijednosti, kao da smo bježali od vlastitog identiteta, kao da smo ga se stidjeli, ne shvaćajući da ćemo samo kroz vlastitu posebnost, kroz vlastite vrijednosti biti cijenjeni od drugih. No kako god nam se naša klet činila jednostavnom, malom, skromnom, moramo ju sačuvati i možemo se ponositi njome, jer ona je dio naše tradicije, naših korjena. Tu malešnu ljepotu ponudimo sebi i drugima, imamo što pokazati (slika 2 i 3).

SEOSKA TRADICIJSKA BAŠTINA – Traditional rural heritage

Tradicijsko narodno graditeljstvo – arhitektura nastala u selima za potrebe stanovanja i gospodarske djelatnosti – vezano je uz tradicijski oblik narodnoga života, a to su seljačke obiteljske zadruge.

Seljačke obiteljske zadruge i u kalničkom kraju stari su predajni oblik zajedničkog života, u kojem je srasla priroda sa čovjekom, kućom, čovjek sa čovjekom. Obiteljska seljačka zadruga djelovala je kohezijski.

U svakom naselju (zadruzi) postojale su osobe koje su vladale određenim znanjem, neophodnim za egzistenciju. Znanja su stečena kroz dugo razdoblje, usmenom predajom, gradnja je prilagođena svakodnevnom životu. Zbog toga nema potrebe da se ona naglo mijenja, pa nalazimo drevne graditeljske vještine, a promjene koje nastaju postepene su.

Potkraj 18. stoljeća počinju se graditi stambeni objekti sa stilskim obilježjima građanske arhitekture. Različita kulturna strujanja odražavaju se i u seoskoj arhitekturi, posebice u bogatstvu tehnika, a onda i stilova gradnje.

Raspadom starog obiteljskog načina života, raspada se i obiteljska zadruga.

Zadruge se raspadaju na obitelji koje su je činile, a prema veličini zadružnoga zemljišta, nakon diobe obiteljskih zadruga, stvarale su se uske i duge parcele okomito na puteve.

Obitelj koja je čuvala i prenosila narodna predanja mijenja se, u početku sporo, pa sve brže i brže. Istodobno s načinom života mijenja se i način gradnje, te se novi, strani elementi gradnje koriste sve više. (slika 4)

Unošenjem stranih elemenata gradnje uništava se stara tradicijska arhitektura stvarana stoljećima, uništavaju se djela anonimnih stvaratelja koji su u svoju gradnju unosili iskustvo, znanja i umješnost predaka.

Ljepota nepatvoreno narodnog graditeljstva nestaje u početku sporo, pa sve brže i brže.

Ovo naše stoljeće donijelo je nevideni napredak u znanostima a istovremeno nikada nismo tako sustavno uništavali prirodu i sami sebe kao sada.

Slika 4. Tesane planke zamijenjuju se piljenima, raženi krovovi eripjekom, salonitom, raznim pločama. Dok su se ranije reške zatvarale ilovačom pomiješanom s pljevom, danas se rabi lakši no estetski neprimjeren način zatvaranja međuprostora između planki (cementom, daskama). Ujedno je vidljiv i nesklad uzrokovan neuspjelom interpolacijom objekta. (Obreške kleti snimljene 1996. godine).

Danas graditeljstvo dobiva svoje sve savršenije, racionalnije i svrsishodnije oblike, a gubi onu prividnu nepažnju, graditeljsku ljepotu stoljetnog predajnog slobodnog graditeljstva, sraslog s prirodom i čovjekom. Pri tomu, nove građevine uglavnom gutaju najvrijedniju savršenost; samu prirodu. (slika 5)

Slika 5. Sinovi i kćeri nalaze se u gradovima (trbuhom za kruhom), neki će svoje mučno zaradene novce uložiti u ovakve građevine želeći se iskazati.

U nastajanju tradicijske arhitekture seoskog stanovništva koriste se prirodni izvori građevinskog materijala; kamen, drvo, zemlja, slama i drugi. Bitan je smještaj naselja i pojedinačnih građevina. Sama gradnja pokazuje mnoga znanja s kojima su graditelji raspolagali (tronožac, preša, vuglek, pleter, mort...). Osim toga, tradicijska arhitektura kleti osobitost je i posebnost kalničkog, zagorskog, podravskog, međimurskog stanovnika, utkana u svakidašnji život. Dakako da je nastajanje tih građevina vezano s načinom života, stupnjem organizacije i gospodarskom djelatnošću.

TRADICIJSKA KLET – SMJEŠTAJ, IZGLED I ZNAČENJE

Traditional vineyard cottage - location, appearance and importance

Križevačka regija poznata je po poljoprivredi, stočarstvu i vinogradarstvu. Vinogradi se steru na svakom brijegu i uzvišici. Kleti su uglavnom izvan naselja. Građene su skromnije ili imućnije, ovisno o prirodnim okolnostima, graditeljskoj tradiciji, ekonomskim uvjetima. Cjelokupan prostor obiluje ovim vrijednim "svjedocima vremena" koje bi nadalje trebalo prepoznati,

cijeniti, vrednovati, održavati. *Gorice*, dakle vinograd, i vinogradarstvo, jedno od glavnih zanimanja Prigorja, Zagorja, Podravine, Međimurja, uvjetovalo je i osebujnu, prepoznatljivu arhitekturu kleti. Specifični gospodarski objekt formiran za proizvodnju mošta, vina i poslove vezane uz vinograd, predstavlja nadopunu kućnog stambenog prostora.

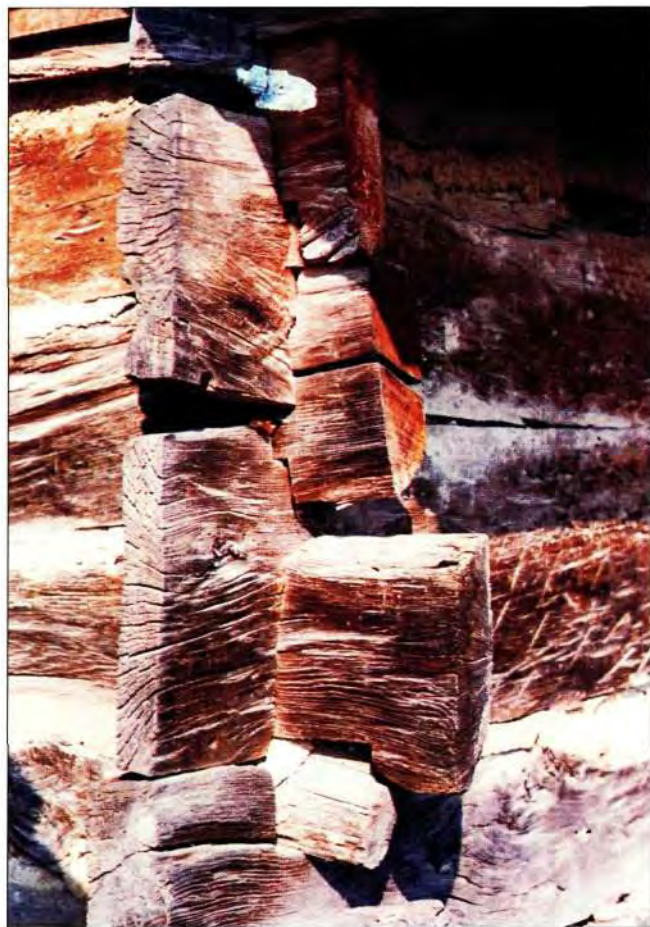
Slika 6. Stisla se, a ipak vlada.

Slika 7. Med vušake - klet iznad Sv. Helene

Izgled i položaj kleti pokazuje poznavanje prirode i svu pozornost koja joj se posvećuje. Čovjek ju je prilagodio sebi i okolišu, uklopio se u prostor i vrijeme. Mjesto gradnje je uvijek tako odabrano da klet štiti od sjevernih vjetrova, ona je izložena prvim i zadnjim zrakama sunca (prva zraka sunca pada na prag-*pocek*), uvijek zaklonjena koristi sve dobrobiti prirode, ne ističe se, stapa se s krajolikom, pokazuje da njezin graditelj poznaje prirodu i koristi ju na nenametljiv način. Silueta kleti ne izdvaja se iz pejzaža, ona je pejzaž. (slika 6)

Poznato je više tradicijski vezanih elemenata gradnje i načina korištenja prirodnih materijala. Naš čovjek gradi pomoću drva i kamena, pomaže mu blato, on ih primjenjuje sukladno njihovim svojstvima, iskorištava fizikalne i konstruktivne mogućnosti i stvara harmoniju života (slika 9). Koristi drvo, kamen, zemlju, slamu i drugo, ovisno o tome koji je materijal pristupačniji. Blježe planini gradi od kamena i drveta, a niže prevladavaju elementi drveta i blata (ilovača pomiješana s pljevom¹).

Slika 8. Vuglek, Hrvatski vez.

¹ Ilovača se dobro izmjesi sa vodom (kojoj se može dodati sol), i pljevom ili sitno narezanom slamom. Umjesto pljeve ili slame može se koristiti i svinjska dlaka. Takvoj smjesi može se dodati i svježa kravka balega za poboljšanje vezivih svojstava.

Primjenjuju se razne tehnike gradnje, najčešće se gradi od platica vezanih na utor (*vušak*) (slika 7) i od planki koje se slažu i spajaju na različite načine, uglavnom na *vuglice*.

Gradnja kleti pokazuje kreativnu sposobnost bezbrojnih anonimnih stvaratelja, iskustvo predaka gomilano stoljećima dolazi do izražaja kod graditelja koji stvara funkcionalnu građevinu, obogaćenu ljepotom narodnog graditeljstva.

Prividna nepažnja gradnje daje ljepotu slobodnog graditelja, što posebno dolazi do izražaja u gradnji uglova -*vugliča* kleti, koji su konstruirani tako da krajevi planke, koje su umetnute jedna u drugu, slobodno strše u prostoru. (slika 8) Ovakav način spajanja naziva se još i Hrvatski vez, "rustičan i snažan u strukturi" kako piše Maroević. Drvo, golo drvo izloženo šibanju vjetrova, sunca i kiše, mraza i snijega; odolijeva i prkosi, da bi u sunčanim podnevima i večerima pokazalo svu svoju ljepotu vlaknaste strukture, svoju prolaznost u trajanju. Gradeći, taj naš seljak ugradio je sebe u tu klet, dajući joj nešto svoje, prepoznatljivo. Svaki detalj možemo doživjeti kao umjetničko djelo, skulpturu u kojoj je izražena snaga drveta (ili podatnost ilovače) iskazana energijom narodnog tesara. (slika 10)

Slika 9. Starica.

Slika 10. Sklad-galica će poslužiti i za bojanje kleti.

Slika 11. Raž pripremljena za obnovu krova.

Slika 12. Klet snimljena u zaseoku Crkvenjak iznad Glogovnice, jedna je od brojnih kleti koje daju ugođaj vinorodnim brežuljcima na putu od Gornje Glogovnice prema Sv. Heleni. Građena je na kanate i zadržala je svoj tipični lagani slamnati pokrov.

Uz kalničke vinograde, ovisno o običaju kraja i uvjetima, naći ćemo šljivu bisticu, vinogradarsku breskvu, a uz kleti staru krušku, jabuku, orah, trešnju, ali i samoniklo raslinje koje u svako godišnje doba daje poseban ugođaj.

Sve do 50-ih godina u selima se uzgajala raž, koja se ručno žnjela u snopiće ako je služila za pokrov krovišta (slika 11). Nakon žetve snopići su se posušili, a zatim se oslobodilo zrnje *šikanjem* (udaranjem). *Čegljanjem* tj. provlačenjem rukoveti kroz drveno pomagalo u obliku češlja, snop se do kraja uredio, pa je time bio spreman za pokrivanje.

A. Muraj piše "No krov nije pokrivaio svaki seljak sam, već bi taj posao povjerio *krovcu*. Bili su to spretniji seljaci, koji su vještinu pokrivanja krovova usavršili kao svoju specijalnost, a sav alat sastojao im se od željezne kuke za provlačenje, žljebaste daske za sabijanje i izravnavanje krovne plohe, te elastičnih šiba za pričvršćivanje. Snop po snop *ritka* (snopovi slame) vezali su o letve užetom, usukanim od slame, radeći od donjeg ruba strehe prema sljemenu. Načinom, što su ga usvojili kasnije, ovako rasprostrtu slamu učvršćivali bi još štapovima, koje su prekrivali narednim redom slame, tako da nisu bili vidljivi. Možemo ih razabrati tek na krovovima koji su već oštećeni. Lijepo izgledaju bridovi streha, jer su na mnogim krovovima oblikovani stepeničasto, a također i sljeme, izvedeno slamom pletenom poput pletenica, sa valjkastim završecima na rubnim točkama -tzv. *puranima*. Trajnost takvih krovova iznosila je 50-60 godina".

Slika 13. Klet iznad Vojakovačkog Osijeka- podrum od kamena, iznad podruma pleter omazan ilovačom.

Najpoznatija i relativno sačuvana grupacija starih vinogradarskih kleti pod Kalnikom su Obreške kleti, takozvana Ilica, između sela Vukovca, Hižanovca i Obreža. Položaj pruža mogućnosti korištenja infrastrukture i prednosti novih, modernih i uređenih kuća ovih sela, s ladanjskim, rustikalnim, distanciranim ugođajem starine (slika 3). Na hrptu brijege s kojeg se spuštaju vinogradi, poredane su uglavnom drvene vinogradarske kleti, građene horizontalnim slaganjem tesanih dasaka-*planki* koje se spajaju na različite načine. Iza starih se kleti nalazi drvored klenova. Cijelo je naselje skladno sraslo s prirodnim okolišem; vinogradima, voćnjacima, poljima i masivom Kalnika. Zbog toga su ove vinogradarske kleti 1980. godine zaštićene kao značajan spomenik narodnog stvaralaštva. U vrijeme boravka ECOVAST²-ove grupe stručnjaka, u Križevcima je nastao prijedlog za obnovu obreških kleti. Kleti su nastale u različito vrijeme, uglavnom početkom 19. stoljeća, i kao takve pružaju uvid u način života potkalničkih seljaka, područje duhovnog, socijalnog i materijalnog stanja. Najstarije kleti izgrađene su od ručno tesanih³ planki, novije od piljenih, a najnovije od različitog materijala, ne poštivajući tradicionalan način gradnje te tako uništavajući ovaj spomenik pučkih postignuća svjedočeći o ukusu i kulturi graditelja (slika 4).

Slika 14. Klet iznad Vojakovačkog Osijeka- kameni podrum, iznad nje drvena klet.

Selo Apatovec, ima uglavnom kleti gdje je prizemlje građeno od kamena i služi kao podrum, a kat je slagan od platica vezanih "*med vušake*".

U pojedinim kletima mogu se naći ugrađeni elementi starih građevina.

Zaistovečke kleti smještene su u razigranom brežuljkastom krajoliku u nekoliko zaseoka; Bregi, Dubravec i drugi. Vidjet ćemo ih u najrazličitijim oblicima; od vrlo jednostavnih, arhaičnih, malenih; građeni od ho-

izontalno slaganih platica- spajanih na preklop, utor (vušake); prizemnih i onih sa podzidanim podrumskim dijelom; do onih s vanjskim stepeništem i verandom. Drveni dijelovi često su bogato ukrašeni. Lokaliitet je poseban po bogatstvu i specifičnosti građe te "zasigurno spomeničkog značaja", kako piše K. Marković.

Kleti iznad sela Sveta Helena vrlo su slikovite, interesantne i raznolike u svojoj jednostavnosti. Većinom su građene na kanate, gdje drveni kostur drži unutarnju konstrukciju od pletera nabacanog ilovačom i pljevom (slika 12).

Kamene kleti češće su bliže grebenu Kalnika, dvostruše pokrivene crijepom.

Kod svakog od ovih načina gradnje postoje varijante u načinu izvedbe. (slika 13 i 14).

Kleti su se do danas sačuvale sraštene s prirodnim ambijentom, pa je njihova zaštita povezana sa zaštitom čovjekova okoliša, njihovo očuvanje vezano je uz naš opstanak u vlastitom prostoru i vremenu. Posljednji je trenutak da se ova graditeljska baština spasi od propadanja. Propašću vinogradarskih kleti propada i dio naše tradicije i naših korjena, propadamo i mi, postajemo nešto drugo. (slika 15)

Slika 15. Alpski stil gradnje u vinogradima Kalničkog prigorja.

Duboku povezanost gorica, kleti, čovjeka, planina, prirode, ne može nam nitko snažnije približiti od graditelja i pjesnika koji cijelim svojim bićem osjeća tu povezanost. Klet poput čarobne riječi obuzima ga, pa Galović piše:

*"Bila je doga, niska i stara
Morti vre više stotino let,
ne se na dalko našlo ji para -
Prava negdašnja gorična klet"* (slika 16)

Osjećaj što nam ga pjesnik tako vješto prenosi, osjećaj je što ga ima svaki kletar⁴.

² ECOVAST- Europsko vijeće za sela i male gradove

³ Ručno tesana građa je neravne, prirodnije strukture, time je i bolji izolator nego piljena građa.

⁴ Kletar- onaj koji ide u klet, posjednik kleti ali i prijatelj. Društvo kletara se nalazi u kleti, često kod onoga kletara "koji prvi naloži vatru".

Slika 16. Klet iznad sela Potok.

Slika 17. "Famić gaja" klet sela Potok.

To je uzdah što prolazi prsima svakom vinogradaru kada ugleda "staru goričnu klet", jer klet je život koji poznaju samo ljudi koji osjećaju prirodu, gorice.

Taj osjećaj potrebe za druženjem s prirodom, vinom, prijateljem, osjetio je svaki onaj tko je barem jedanput sjeo na tronožac, i kroz "mali obloček"⁴⁵ osjetio gorice, upio miris kleti, neusporediv ni sa čime, toliko karakterističan da ga ne možemo uspoređivati niti ga zaboraviti. To je miris što vlada nama, poput ljepote kojoj se moramo vratiti.

*Polefko smo išli
Tonč i ja v gorice*

*V kleti je sparno bilo,
Zato ne pocek smo seli.
Z srabljivcov se je pilo,
Bili smo veseli.*

(Božo Hlastec)

U kletima nema ništa što bi bilo suvišno, sve je strogo svrhovito. Jednostavan čovjek stvorio je jednostav-

⁴⁵ Većina kleti nema prozora, tek ponekad otvor zabrtvljen slamom ili sijenom. Obloček je takav mali otvor, "prozor".

nu građevinu. Kleti su ... "Jednostavne kao što već jesu jednostavne sve genijalne stvari" parafrazirali bismo Krležu.

Potkalničke kleti uglavnom su prizemnice (rjeđe katnice) s podrumom (ili bez njega) iznad kojega se nalazi prostorija. Tavanski prostori služe za spremanje sijena, listinca (slika 17). Prostor odgovara čovjeku, njegovom ritmu; ritmu njegovog rada; njegovih ruku i teškog težačkog koraka. Pod je od utabane zemlje, a stijene su ožbukane glinom pomiješanom s pljevom. Strop se sastoji od središnje, noseće grede -*tram* pokriven daskama na kojima je sa gornje strane sloj gline pomiješane s pljevom zbog izolacije, a s donje strane daske su impregnirane dimom koji se tu godinama taložio od vatre koja se loži u sredini kleti. Kleti imaju jednu ili više prostorija, ovisno o potrebama. U kletima koje imaju jednu prostoriju, smješteni su svi sadržaji za prešanje, proizvodnju i čuvanje vina. Glavni sadržaj su lagvi⁴⁶ i preša, te pomoćni materijal potreban za rad u vinogradu s groždem i vinom. (slika 18)

Slika 18. Starinska preša.

U kleti se nalaze i predmeti neophodni za svakodnevni boravak.

Ormarić u kojem se nalazi sitniji pribor potreban za rad i život (loj⁴⁷, svijeća, šibice, bočica -*flašica* masti, soli i paprike, lampa ili lampaš i dr.). Tu je i nekoliko drvenih tronožaca i klupica domaće izrade⁴⁸. Naći ćemo i pokoji zemljani vrč, te manje vrčece- *srabljivce*, iz kojih se pilo vino. U nekom se kutu nalazi opletena

⁴⁶ Lagvi su drvene posude za čuvanje vina. Sastoje se od dužica (vodoravne zakrivljene dašćice) i dena (okomite dašćice) te metalnih obruča. Najbolji su lagvi od kvalitetne hrastovine (za najbolja francuska vina i konjake). Zna se čuti... "Bomo si još jednu dugu spili... (pa idemo doma)", što i nije mali posao.

U šumarskom listu iz godine 1886. str. 75. naći ćemo podatak da su "za pravljenje slavina za burad" sjekli tisu, danas zaštićenu i rijetku vrstu drveta. Danas se pipe za lagav rade od drveta šljive (ili đuda), ali šljive koja sporo raste, na kamenitim terenima pa ima guste godove.

⁴⁷ Vratašca na lagvu po vanjskom rubu brtve se lojem, ali loj ne smije imati dodira s vinom.

⁴⁸ Budući da je zemljani pod u kletima redovito neravan, stolčić na tri noge je na neravnoj podlozi najstabilniji.

boca-*demižon* s rakijom. U sredini kleti nalazimo metalni lonac bez dna, u kojem se ložila vatra. Umjesto lonca možemo naći željezni stalak na tri noge -*trinifus*, koji služi kao nosač za manju posudu -*rajnglu*, u kojoj se priprema ili prigrizava hrana.

U nekim kletima nalaze se i male peći ručne izrade.

Rijetko se nađe još svojevrstan primitivno načinjeni otvoreni kamin u uglu- *vuglu* kleti, nad kojim je postavljen grubo tesani kamen tzv. *vuglenka*, na koju se meće srahljivac da se vino ugrije.

U klet se odlazi gotovo svakodnevno, u vrijeme sezonskih radova u vinogradu, u vrijeme nadgledavanja rasta, bubrenja, šaranja, branja, prešanja, pretoka, to je ujedno i mjesto društvenog života. Dolazi se da se čuju novosti, zauzmu stavovi o pitanjima od interesa za selo, prepričavaju se dnevni događaji, pretresaju se uz ognjište sve stare i nove vijesti, raspravljaju seoski problemi, "tjera pravica", donose odluke i zaključci. Na tim sastancima u kletima sudjeluju samo muškarci, ženama je mjesto "pri hiži". One imaju pristup u vinograd samo u vrijeme sezonskih poslova; kopanja, vezanja, razvoženja gnoja, iznošenja loze (rožđa). Rezanje loze je muški posao. U klet se donosi nešto hrane; sira, slanine, kruha.

U zimsko vrijeme u sredini kleti u metalnom loncu bez dna naloži se vatra od vrbovog pruća, ostataka kolaca za vinograd ili suhe loze⁹. Uz vatru je kamen (*vuglenka*) na kojem se grije vino. Željezni stalak s tri noge -*trinifus* služi kao podloga za posudu u kojoj kletari znaju pripremiti vrlo ukusnu domaću hranu.

Svaki kletar iz svoje kleti uzme flašu vina i uputi se u prvu klet kojoj su vrata otvorena (većina ih nema prozora) i u kojoj se loži vatra, tako se sakupe susjedi svaki sa svojim vinom i vijećaju uz vatru, nađe se pokoja prga suhoga sira, malo slanine ili kobasice, ponekad cijelo društvo nastavi do druge otvorene kleti i tako "od poceka do poceka"¹⁰. (slika 19)

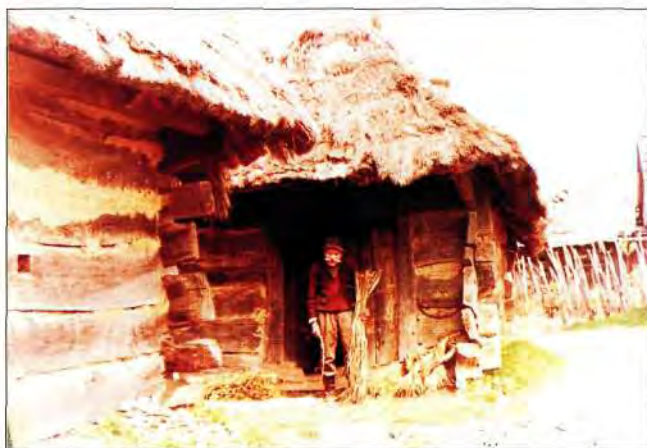

Slika 19. Uz cestu "Križevci-Kalnik".

Međaš Benkina
Spijarom vina
Došiel je okraj polna po nas:
»Vu moje kleti
»Je kaj videti,
»Morate z menom, imate čas!«

Sozé pijari
Kraj jognja stari,
čurke vu crne ranjaj diše:
»Je, štel sem reči,
»Bermeta zleči,
»Bomo ga pili se do zorje!«

Klet je mjesto koje je dubokim osjećajem, trsjem, povezano sa svakim vinogradarom. U njoj otkrivamo ishodišta poruke, potvrđujemo sebe, a one traju postojanošću hrastovih planki, čuvaju još uvijek u hrastu ispisanu poruku života. (slika 20)

Slika 20. Priroda je ovom čovjeku pitanje života i smrti, no još više harmonija, ritam života, radanje i umiranje, sklad čovjeka i prirode. U materijalu drva i lika, sklad je čovjeka i plemenitosti, nastao kao potreba da prevlada surovost zbilje. Žilavo i čvrsto liko za vezanje vinograda izrađuje se od unutrašnjeg dijela kore vrbe, brijesta, lipe.

Međaš Benkina
Spijarom vina
Nigdar već došel ne bode k nam;
Ni njegeve kleti
Neje videti, -
Zrušili so jo, prazno je tam!

Dok v brege zajde
I tam nas najde,
Nekam daleko, tožno gledi:
»Je, drugač nejde,
»To se ti prejde,
»Bomo otišli skoro i mi! «

(Fran Galović)

⁹ Dim od vrbe ne grize za oči. Za potpalu se koristi luč (=cmoljiga), u ovim krajevima to je najčešće komad borovine koji se u šumi zasiće od panja.

¹⁰ Dakle "od praga do praga", odnosno od kleti do kleti.

RASPRAVA – Discussion

Svjesni smo da je ovo čeznutljiv pogled u prošlost koja nepovratno odlazi, odlazi kao izvor i nadahnuće jednog bivšeg načina života. Što onda činiti?

Znamo da nova gradnja ima svojih prednosti i mana, znamo da je svakom njegoa “klet” draga, no onaj tko istinski osjeća gorice i klet, može li graditi ovakove “kleti” (slika 21)?

Klet nije samo građevina koju je moguće rekonstruirati, ona čini ambijent, ugođaj, način života i način mišljenja. U njoj nema imitacije i kiča. Njena profinj-

Slika 21. Sigurno da ovakvom gradnjom ne smijemo biti prepoznatljivi, bolje ne.

na jednostavnost neda se banalizirati. Svaka od njih je jedinstvena, a zajedno čine skladnu cjelinu uklopljenu u prostor i vrijeme. Ako želimo sudjelovati u stvaranju normi ponašanja i podizanju kvalitete života na temelju svoje tisućljetne kulture i tradicije, onda ne smijemo dopustiti da nam ta kultura propada. Poštujemo ostva-

Slika 22. Klet ispred glavnog grebena Kalnika
“El ljubav i srce nam ne nišće odnesel
s te grude zemlje, zagorske, svete ...?”

(Stanko Dominić)

reni sklad iz prijašnjih razdoblja i potrebe čovjeka koje ostaju i uz novi način života. Sačuvajmo dio prošlosti, dio starih pejzaža, na toj osnovi stvarajmo dalje.

Novu gradnju prilagodimo krajoliku, kod gradnje poslušajmo poruke koje nam šalje tradicijsko graditeljstvo. Moramo sačuvati istinsku klet, kako bismo potomstvu prenijeli glas predaka, prenijeli vezu čovjeka i prirode i sačuvali čovjeka i prirodu, korjene po kojima smo prepoznatljivi, koji nas spajaju sa zemljom na kojoj smo rođeni, vezani nevidljivim a neraskidivim vezama.

Neka ostanu *gorice*, neka ostanu domaća kajkavska *reč*, i naša *klet* zaklonjena i zaštićena našom kalničkom gorom i našom ljubavlju (slika 22).

ZAKLJUČAK – Conclusion

Ova lutanja i traženja samo su potvrdila da ta naša, draga, starinska klet polako ali sigurno nestaje.

Ona je evidentirana kao kulturno bogatstvo ovoga naroda no bila bi potrebna ekipa znanstvenika i entuzijasta da ju potpuno objasne, da bismo shvatili svu veličinu i značenje te autoktone hrvatske arhitekture koja se stoljećima kreirala, a koja pokazuje snagu narodnog graditelja. Ona je pouka o bogatstvu u jednostavnosti. Propadanjem tih kleti ugrožen je kulturni identitet našeg nacionalnog bića. Uložena sredstva, usporedo s razvojem mehanizama njihova oplemenjivanja, višestruko bi se isplatila. Pri tomu je najvažnije u proces uključiti motivirane i obrazovane ljude. Pojedinačne inicijative, fragmentarno, bez sredstava, nisu dovoljne. Te kleti nisu mrtva povijest, nego živo tkivo.

“Kultura tog arhitektonsko-likovnog govora sigurno je prisutna u stvaralačkim predispozicijama mlađeg

naraštaja, ako po ničemu a ono po zakonima gena, i radi kompletiranja stvaralačkih društvenih ličnosti trebalo bi je njegovati i ugraditi u suvremena arhitektonskolikovna htijenja. Na to kao da je naša opća i stručna nacionalna pedagogija posljednjih desetljeća zaboravila, čime je ugrožen kulturni integritet našega nacionalnog bića, stvoren vakuum u razvoju naše kulture, a to bi pogodovalo ukorovljenju svih primitivizama kao da počinjemo od ničega i kao da u tim prostorima ne bitišemo već tisuću godina. Ovo nije žalopojka za prošlošću nego sagledavanje nataloženih vrijednosti, koje smo dužni označiti kao spomenike ljudskosti, hrvatske narodne stvaralačke snage i ljepote. Te kuće nisu mrtva povijest nego živo tkivo, svjedoci harmoničnog odnosa čovjeka s prirodom i čovjeka sa čovjekom, a to je ono za što se borimo i danas.” (Č a č i ć, Salopek)

LITERATURA - References

- Čačić, B. i Salopek, D. 1991: Hrvatska korablja, Ogranak Matice hrvatske Petrinja, Zagreb.
- Galović F. 1994: Z mojih bregov- izbor poezije i proze, Koprivnica.
- Hlastec, B. 1970: Stari poti, Posebno izdanje časopisa "Kaj", Zagreb.
- Marković, K. 1991: Radovi Instituta za povijest umjetnosti 15, Međunarodni znanstveni skup "Arhitektonsko nasljeđe u izvangradskom prostoru" Križevci 21-23. svibnja 1990., str. 49-53.
- Marković, K. 1993: Tradicijska arhitektura, Križevci - grad i okolica. Umjetnička topografija Hrvatske. str. 277-280.
- Marković, K. 1993: Naselja i lokaliteti, Križevci - grad i okolica. Umjetnička topografija Hrvatske. str. 283-388.
- Maroević, I. 1986: Sadašnjost baštine, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb.
- Muraj, A. 1982: Vinogradarske kleti u Obrežu podno Kalnika - spomenik narodne kulture, Križevački zbornik II, str. 149-159.
- Zlatic, H. i Koretić, F. 1970: Arhitektura potkalničkih sela, Križevački zbornik I, str. 182-194

SUMMARY: The region of Križevci is well known for agriculture, cattle breeding and vine growing. Vineyards cover every hill and hillock. Vineyards and vineyard cottages, built for the purpose of grapejuice and wine production and for other vine-growing activities, are located outside settlements. Their structure is simple or more elaborate, depending on natural circumstances, building tradition, and economic conditions.

The wealth of various natural materials, such as stone, clay, and wood with which the region abounds is reflected in the structure of its cottages. They are built in a variety of ways: hewn planks are arranged horizontally, or a wooden frame structure supports the interior made of wicker lined with clay and chaff, or cottages are built of stone. Each of these building styles has several variants. The old method of covering cottages with rye thatch, although rare, is still used today.

The choice of a location is determined by the relief, hydrological conditions, shelter, and a desire to utilize natural advantages (e.g. the first and the last sun rays on the threshold). A cottage does not stand out; on the contrary, it merges into the landscape and creates harmony between man and nature. Here, man does not disrupt the ecological balance but concords with it. However, the style of building is also connected with the way of life, the degree of organization, and economic activities. In recent times easier, but aesthetically inadequate methods of building and renovation, have jeopardized old-style cottages.

The interior of the cottages is a lesson on the richness lying in simplicity and real needs. Nothing is superfluous, everything has its strict purpose. The floors, the ceilings, the number and organization of rooms, the tools used for working with grapes and wine, and the arrangement and manufacture of objects for everyday use, are the product of centuries of hard work and contributions by different generations.

Apart from their physical aspect, cottages also offer spiritual satisfaction contained in working with grapes and wine, socializing with friends "from dawn to sunset", discussing village problems and in other aspects of life depicted in folk poetry, toasts, customs, pictures and written word. Our intention was to familiarize the public with the cottages nestling on the slopes of Kalnik by describing their appearance, location, and importance for the life in the region. We would like to arouse interest and promote discussions on the protection of the remaining ambiental units.

Today, when the quality of life and the relationship with nature has deteriorated, it is inspiring to find a way to concord our real needs with the possibilities offered by the environment. This is not a tale, but the reality we would like to preserve in the hope that the noble aspects of these regions are passed into the future.

Key words: Kalnik, traditional architecture, vineyard cottage